

Virt László

A KÉT ÁRON

– *Párhuzamok (és kereszteződések) Márton Áron és Tamási Áron életében, gondolkodásában* –

Márton Áron és a nála egy évvel fiatalabb Tamási Áron még a régi Magyarország szülöttei, fiatal felnőttkorukig a régi Magyarország polgárai voltak – de kisebbségi sorsban teljesedtek naggyá. Tamási Áron sorsa 1940-ben, történelmi változás következtében, önakaratától függetlenül, majd pedig az Erdélyből 1944 őszén történt elmenekülése által saját akaratából is elvált a kisebbségi sorstól.

Az Áron jeles név, a *Kivonulás* könyvéből tudjuk, hogy a bibliai Áron a zsidó nép első főpapja és Mózes testvére volt. (Kiv. 4,13–17) Mózes, akinek kiváltsága volt, hogy megszabadítsa népét az egyiptomi fogságból, nem volt a szavak embere, Isten ezért rendelte mellé Áront, hogy legyen szavainak tolmácsa. Áronnak lenni annyi, mint *a Szó emberének lenni*, ami nagy *felelősség*. Ez mindkét székely Áronról elmondható. Emellett Márton Áronban egyesült az ároni és a mózesi szerep: Kányádi Sándor mondta nekem Óróla 1989 tavaszán: „Nem csak Áronunk, Mózesünk is volt Ő.”

A két székely Áron baráti kapcsolatban állt egymással, ezt biztosan tudjuk, noha írásbeli nyoma kevés maradt. De van egy régi történet, ami barátságuk mellett a habitusbeli különbségről is szól. Márton Áron halála után közvetlenül az udvarhelyszéki, mégpedig vargyasi Daniel Áron mondta el, hogy még a negyvenes években találkozóra jöttek össze a Csíkban és Udvarhelyen végzett Áronok. Itt Tamási Áron Márton Áron jelenlétében mondta el, hogy egy irodalmi társaság egyszer előadásra hívta őt Gyulafehérvárra. Tamási ekkor bejelentkezett Márton Áronnál is, aki már püspök volt. A püspök Áron meg is hívta az író Áront vacsorára. Tamásinak eszébe jutott, hogy péntek van, és püspök barátja biztosan túrós puliszkát meg tejet ad neki vacsorára. Ezért az előadás után Tamási egy vendéglőben flekkent evett, és azzal jóllakva állított be püspök barátjához. Jól sejtette az író Áron, hogy mi vár rá a püspöknél, mert hozták is a puliszkát meg a

tejet. Ketten együtt állva elmondták az asztali áldást, majd leültek – azonban Tamási Áron hozzá sem nyúlt a puliszkához. Püspök barátjának kérdésére válaszolta, hogy köszöni, de ő már vacsorázott. Erre Márton Áron értetlenkedett: „Én téged vacsorázni hívtalak, miért vacsoráztál máshol?” Tamási közölte: „A telefonálás után rájöttem, hogy péntek van, és tudtam, hogy itt puliszka meg tej lesz a vacsora, ezért idejövet jól béflekkeneztem.” Erre Márton Áron elhűlve mondta, hogy ma péntek van, de Tamásit se kellett féltetni, mert közölte: „Azért van nékem püspök barátom, hogy helyettem ezt leimádkozza.” Márton Áron csak egy befejezetlen mondatot mondott: „Tudod, Áron, ha az Isten is székely volna...” E történethez már én teszem hozzá: Isten azonban nem székely.

A trianoni trauma után valamennyi magyarnak ocsúdni kellett. Márton Áron jelentkezett a gyulafehérvári papneveldebe és pap lett belőle. Tamási Áron megírja első novelláit, rábízta azokat az akkori fiatal írókra, a *Tizenegyek* csoportjára – melynek egyike épp ő maga –, és 1923 tavaszán elhajózik Amerikába. Még ebben az évben megjelent az induló, már kisebbségi életben eszmélő új erdélyi magyar irodalom antológiája, mely a *Versek, elbeszélések, tanulmányok TIZENEGY fiatal erdélyi írótól* címet viseli. Ezzel indul a romániai magyar irodalom, mely az új nemzedék hely- és identitáskeresése. Az antológia valamennyi szerzője tudta, hogy ők elszakítottak, *saját hangot* kell találniuk, ami *itt* életképes és életet szolgáló. A nemzedéki probléma majd megjelenik a két Áronnál is, akik a fiatalok mellé állnak a múltba vágyó idősebbekkel szemben. Balázs Ferenc, aki később unitárius lelkészként írja meg *A rög alatt* című szociográfiáját, már ekkor, a *Tizenegyek* antológiájában leírja, hogy az írói nyelv nem általános, nem úgynevezett „egyetemes”, színtelen magyar, hanem értéke, szikráztatója „mindig annak a kis földszigetnek”, amely e nyelvet felszínre hozta.¹ A *Tizenegyek* legjelentősebb írói: Tamási, Kacsó Sándor, Kemény János és Balázs Ferenc. Tamási az időtlenségben eredő székely mitológia nyelvét hozza, hogy fölülemelkedjék a kimondhatatlanul kegyetlen valóságon, ami a szétszabdalt magyarságnak osztályrészévé lett. Az erdélyi magyar prózairodalomban – álláspontom szerint – ővele

1 Balázs Ferenc: Erdélyi magyar irodalom. In *Versek, elbeszélések, tanulmányok TIZENEGY fiatal erdélyi írótól*. Erdélyi művészek rajzaival. Cluj-Kolozsvár, 1923. 8. o.

kezdődik a törekvés, hogy a többet-mondás, az igazmondás érdekében szétfeszítsék a hagyományos epika kereteit, korlátait. Tamási számára erre ad lehetőséget a székely népballadák ősnyelve, melyet ő zseniálisan egyesít a sziporkázó, élő székely nyelv gazdagságával.

A Tizenegyek antológia anyaga 1922-re már összeállt, és eltelt tíz esztendő. Márton Áron 1932 márciusában, gyulafehérvári püspöki titkárként és levéltárosként, tanulmányt küld Csehszlovákiába, mégpedig Kassára, a szintén nemzedékváltó csehszlovákiai fiatal magyar katolikusok akkor indult folyóiratába, az *Új Élet*be. Az *Új Élet* a felvidéki Prohászka Körök folyóirata volt, e körök Prágától Kassáig fogták össze a csehszlovákiai magyar egyetemistákat. (Feltett szándékom, hogy egyszer elemző, összehasonlító tanulmányt írjak az *Erdélyi Iskola* és az *Új Élet* más-más országban, de egyaránt kisebbségben fogant, rokon szelleméről.) Márton Áron az erdélyi magyar újrakezdekről ezt írja a felvidéki magyar fiataloknak: „A halállal nagyon rokon ájultság elég hosszan tartó ideje, mi a 918-as eseményekre következett. S *aztán az eszmélés. A lassú magunkhozterés*, mikor Erdély fogta még szédülő fejét, de már erőlködött, két kézre markolta gondolkozását, hogy az új helyzetet öntudatába szedje s *számoljon vele*, mint nagy valósággal.”² Erdélyben talán ez az első, mégpedig Gyulafehérvárról Csehszlovákiába küldött megfogalmazása annak, hogy magunkra vagyunk utalva, az új, *kisebbségi* helyzettel számolni kell, mert az a *kiindulási alap*, ami itt adott, s ezért jogosult az *önálló* kisebbségi létértelmezés. A kisebbségnek nem az a dolga, hogy bármely központ körül holdként forogjon, hanem saját lehetőségeivel, a saját helyzetében éljen. *Ez ma is megfontolandó*. Eltelik három esztendő, és Tamási Áron az irodalom gondjaként lényegében ugyanezt írja: „nekünk újra kellett kezdenünk sok mindent s nem utolsó sorban formát és nyelvet. (...) a mi mondanivalónk egyetlen előde az összeomlás, kortársra pedig az erdélyi névtelen magyar.”³ Az erdélyi névtelen magyar, aki *valóságként itt él*.

Márton Áron papként is világosan látta, hogy a trianoni trauma után „legelőször a könnyebb mozgású szépirodalom találta fel magát”.⁴ Papként azt is tudta, hogy intézményi összeszedettség csak az állami

2 Márton Áron: Az erdélyi magyarság szellemi élete. In *Új Élet* (Kassa), 1932. 4. sz.

3 Tamási Áron: Gondolat és árvaság. In *Budapesti Hírlap*, 1935. április 21.; majd *Bukaresti Lapok*, 1935. május 4. In Tamási Áron: *Virrasztás*. Budapest, 1943, Révai Kiadó. 213–214. o.

4 Márton Áron: *Az erdélyi...* Uo.

rendszerből függetlenül működő egyház által valósulhat meg. A Kassára 1932 tavaszán küldött tanulmányban már van egy fél mondat, melyben felsejlik egy megindításra váró folyóirat terve. Márton Áron tudta, hogy a szépirodalom és a hitbuzgalmi irodalom mellett szükség van a *közírásra*, a *tanulmányra*, az *esszére*. Aki e műfajnak nekiáll, az *reformerként gondolkodik*, s mivel ez kevés, *gondolkodtat* is. A Kassára küldött tanulmányban már hivatkozik György Lajosra, aki keskeny utat jár: nagy tudós ő, de szétfeszíti a tudomány elefántcsonttoronyának falait, tudományt népszerűsít úgy, hogy nem lesz zsurnalisztává ezáltal, hanem életre váltja a tudományt, *gondolkodtat* papot, tanítót, falusi kántort, középiskolai tanárt, okos, olvasó parasztembert, vagy éppen okos, olvasó városi munkást. Az apostol (és a jelekből előre látó próféta) Márton Áron, valamint a katedra magasát a való élet perspektívájára váltó tudós György Lajos találkozása az *Erdélyi Iskola* születésnapja lesz.

Ha az *Erdélyi Iskola* szerkesztői koncepcióját, és abban Márton Áron tanulmányainak szellemét nézzük, akkor látható a szándék. Az volt Márton Áron törekvése, hogy a népben rejlő belső, szellemi energiákat, közösségi-társaskapcsolati tőkét alkotó módon felszabadítsa. A két háború közötti Magyarország népi gondolkodóinak, népi íróinak szándékához kapcsolódik – s ennek a népi gondolatnak olyan kiváló erdélyi képviselői indultak önállóan, saját hanggal, mint Tamási Áron, Böződi György vagy Balázs Ferenc. A népi gondolat reformgondolat, melynek magyarországi képviselői is tisztában voltak azzal, hogy *magukra vannak utalva*. A *népi gondolat*, a saját pedagógiájával együtt, arra törekszik, hogy *megszüntesse a társadalmi kaszthatárokat*, magyar polgárosodásban, magyar demokrácia által integrálja a társadalmat. E gondolat *földre emelkedik a technokrata megoldásoknak*, társadalomképében jelen van az *etika*, a közösség tudatos építése, a *szolgálatkészség* kialakítása. Az *Erdélyi Iskola* programadó tanulmányában, 1933-ban írja Márton Áron: „A nagyhangú gazdasági szólamok ideje lejárt. (...) Nagyon idejében jönne egy nagyvonalú s egészséges gazdasági program is, de tapasztalhattuk, hogy a megvalósításhoz elengedhetetlen előfeltételként *szükséges az egységes népi gondolkodás, és az egy célba beállítható népakarat*. Ez pedig ma még hiányzik.”

Programadó tanulmányával a kisebbségi létben láttatja meg a kiszolgáltatottság okát. De úgy, hogy az ebből eredő reményvesztést,

szorongató életérzést a néplélek ismerőjeként fel is oldja, mert kiutat jelent, ha felismerjük az *egymásra való ráutaltságunkat*, ami így már nem kiszolgáltatottság, hanem *felhajtóerő* – mert az egymásrautaltságot felhajtóerővé lehet nemesíteni: „Gazdasági különbségek ma alig vannak közöttünk. S ami még van, azt az állam gyarmatpolitikája hamar el fogja tüntetni. *Erdélyben egyformán rongyosak leszünk mind, akik magyarok vagyunk. S ha a nép és értelmiség őszintén megtalálja egymást*, meglesz az egységes gondolkodás, az *egymásért* végzett munka megszünteti a most még elválasztó idegenkedést, s akkor a vezetőihez bizalommal viseltető *egy gondolkodású* nép a gazdasági célkitűzéseket is meg tudja valósítani.” A szociológiai tudással is bíró Márton Áron azzal, hogy a nép és vezetői egymásra találásának igényéről és egy gondolkodású népről ír, az ellen a *kettős társadalm szerkezet ellen* lép fel, melyben az „úr” és a kétkezi szegény nép között áthághatatlan kaszthatárok vannak, és amelynek megszüntetése ugyanekkor a magyarországi népi gondolat célja is volt. Tanulmánya összegzéseként, a kényszerhelyzetből kiegészítő felhajtóerő érdekében, a *magunkra utalt állapot* mindenhol és mindenkor érvényes tételeként leírja: „Minden nép annyit ér, amennyi *értéket saját magából* ki tud termelni”.⁵

A nemzedékváltás szükségességét és a Trianon után felnőtt fiatal nemzedéknek az apáktól való különállását Tamási Áron fogalmazta meg előbb, még 1929-ben: „Nem titkolom: *csak a fiatalokban van némi reményem*. A különbség, a kínai fal nem Kolozsvár és Budapest között fekszik, hanem az öregek és a fiatalok között.” Nem az anyaország kritikátlan imádata ez az 1929-es Tamásitól, mert látja, hogy Magyarországon is indul egy nemzedék, ami a jövő reményét jelenti. Így folytatja: „Ma a fiatalok jelentik az új Erdélyt, és a fiatalok jelentik az új Magyarországot is. És *az öregek nem jelentenek semmit?*” – teszi fel a szónoki kérdést Tamási, hogy válaszolhasson is: „– *De igenis, ők a Monarchiát jelentik, amelyik elmúlt. Nekem azonban most Erdély a fontos.*”⁶ Biztos választ nem adhatunk a kérdésre, de érdemes eltűnődni rajta: vajon a *Virrasztás* című, 1943-ban Budapesten megjelent tanulmánykötetéből nem azért maradt-e ki ez az 1929-ben, kisebbségben fogalmazott írás, mert Budapesten, egy bizonyos központosító nemzet-

5 Márton Áron: A kiszélesített iskola. In *Erdélyi Iskola*, 1933/34. évf. 1–2. sz.

6 Tamási Áron: Így van! In *Erdélyi Helikon*, 1929. 9. sz. In Tamási Áron: *Jégtörő gondolatok*. I. kötet. Budapest, 1982, Szépirodalmi Kiadó. 208. o.

szemlélet számára másként hangzottak e mondatok, mint a Budapesttől független, önálló kisebbségi önértelmezés számára? Tamási Áron 1943-ban másodszer is megkapja a Baumgarten-díjat – ekkor már a Baumgarten Alapítvány nagydíját –, és ugyanekkor lesz a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává is. Márton Áron ekkor az Antonescu-féle Romániában él, jóllehet, hívei nagy többségére hivatkozva, található voltna indokot arra, hogy Erdélynek a Magyarországhoz visszacsatolt, kényelmesebb részeire költözzék. Nem tette. Budapestre ekkor egyszer, szemrehányást tenni utazott el Gyulafehérvárról – tehát Romániából.

Márton Áronra mindig jellemző volt a fiatalok iránti szolidaritás, még öregkorából is vannak erre utaló beszédei. De már kezdetkor, még 1932-ben, még az *Erdélyi Tudósító* lapjain megértést sürget a fiatal nemzedék „devianciája” iránt.⁷ Amikor pedig már az *Erdélyi Iskola* programadó tanulmányában, 1933-ban meghatározta a *háborús neveltetésű korosztály* fogalmát, akkor világossá tette, hogy az idősebbek – s ide saját, háborúviselt nemzedékét is érthette –, tehát az idősebbek helyett a fiatalok mellé áll. „Panaszkodunk, hogy (...) az ifjúság elveszítette az apák tisztas erkölcsi érzékét. ... *De hát hogyan lenne így?*” – kérdezi, mert a szónoki, tehát azonnali választ váró kérdések megfogalmazásához neki is volt érzéke. És a „tisztas erkölcsű”, háborút csináló apák nyakába varrja annak felelősségét, hogy az ifjúság elveszítette a nemzeti és keresztény tájékozódó képességét, és „romboló eszmék hátán a romlás lejtője felé sodródik”.⁸ *A két Áron között teljes az összhang: változást csak fiataloktól várhatunk, nemzedékváltás nélkül végünk van – és ez ma is így van!*

Tamási 1936 tavaszán, Farkaslakán megírta, és a *Brassói Lapok* áprilisi számaiban közölte a *Cselekvő ifjúság* című tanulmányát. Márton Áron fentebb idézett, 1933-as keltezésű gondolataival teljes összhangban, Tamási így indítja a cikkei sorozatát: „Az erdélyi magyarság egysége teljesnek mondható. Városon ugyanazt láttam és éreztem, amit itt látok és érzek a faluban: *mindnyájan egyek vagyunk a magunkra utaltságban*. Semmiféle politikai, társadalmi vagy művelődési szervünk nincs. (...) Szemrehányás és felelősségre vonás helyett, amely vezető

7 Márton Áron: Pro domo; Márton Áron: Apák és fiúk. In *Erdélyi Tudósító*, 1932. évf.

8 Márton Áron: *A kiszélesített...* Uo.

rétegeinket illetné, inkább azt a gondolatomat dédelgetem, hogy a megpróbáltatások legvégső idején szokott elkövetkezni a fordulat. (...) Egy pillanatig sem hiszek abban, hogy az alkalmas embereket azok között keressem, akik alkalmatlanságukat különböző keretekben mai napig megszervezetten tartják. *Egyedül a cselekvő ifjúságban hiszek.*⁹ Tamási az ötrészes sorozatban végigfutja az előző tizenhét esztendő ifjúsági mozdulatait. Látja „az európai eszmeáramlatok bukdácsolását”.¹⁰ Márton Áron ugyanígy látja 1934-ben: „széles rétegek lelke a liberalizmus közömbösítő vizein úszik”.¹¹ De Márton Áron 1936-os diagnózisában, akkor, amikor Tamási a *Cselekvő ifjúság*ot írta, látja a reményt is: „A kommunizmus már nem az egyedül üdvözítő hit a munkás számára sem.”¹² Ez pedig már az 1937-es Vásárhelyi Találkozó záróhatározatának a szelleme, mert akkor Erdélyben, Marosvásárhelyen megfogalmazták a keresztény gondolat és az ipari munkásság érdekeinek szintézisét. Tamási ugyanis a *Cselekvő ifjúság* megírásával fölbresztette az erdélyi magyar fiatal nemzedék vágyát arra, hogy eszméleti és felekezeti hovatartozástól függetlenül leüljenek és megfogalmazzák azt, amiben nem lehet vita, amit saját közös érdekükben, mindenkinek el kell fogadnia.

A Vásárhelyi Találkozó elnöke Tamási Áron volt. Elnöki megnyitójában tudatosította a nemzedéki felelősséget: „a háború óta mi szorgalmaztuk először, hogy ez az egybegyűlés olyan legyen, amely magyar társadalmunk minden színét tükrözze”.¹³ *Kisebbségben tilos a széthúzás!* Tamási a *demokrácia* intézményében látta azt a közös alapot, amiben az erdélyi magyarságnak, hovatartozástól függetlenül, egyesülnie kell. Ismerjük Márton Áron 1946. IX. körlevelét, ami szintén éppen egy marosvásárhelyi beszéd volt a háború utáni útkereszteződésben: ő is a demokráciában látta az emberhez méltó élet garanciáját. Tamási már az elnöki megnyitóban szorgalmazta a keresztény elveknek a munkásság helyzetére való alkalmazását. A találkozó záróhatározata, mely a *Hitvallás* címet kapta, meg is szövegezte ezt az elnöki igényt: „Mi bajtársi jobbként nyújtottuk a magyar munkásságnak, és az elfogadta.

9 Tamási Áron: *Cselekvő ifjúság* 1. In *Brassói Lapok*, 1936. április 5. In Tamási Áron: *Virrasztás*, 261–262. o.

10 Uo.

11 Márton Áron: *Világnezet és nevelés*. In *Erdélyi Iskola*, 1933/34. évf. 5–6. sz.

12 Márton Áron: *Krisztus és falu*. In *Erdélyi Iskola*, 1936/37. évf. 1–2. sz. 1.

13 Tamási Áron: *Hősökhöz, nehéz időben*. A Vásárhelyi Találkozó elnöki megnyitója. In Tamási Áron: *Virrasztás*. 300–301. o.; T. Á.: *Jégtörő gondolatok*. II. kötet. 63. o.

Éreztük azonban a szorítás erejében, hogy egyebet is adnunk kell. Ezért valljuk, hogy életünkben a krisztusi elvek és tanítások alapján a szociális igazságnak érvényesülnie kell, és vállaljuk a közösséget a munkássággal a kizsákmányoló tőke elleni küzdelemben.”¹⁴ Nem kétséges: a konfliktust szító marxizmussal szemben itt egy keresztényszociális harmóniaelmélet fogalmazódik meg. Konfliktus helyett keresztény harmónia, széthúzás helyett integrált társadalom volt a Vásárhelyi Találkozó és az erdélyi ifjú katolikusok közös célja.

Az itt idézett mondat azonos szellemű, mint XIII. Leó pápa 1891-ben kiadott *Rerum Novarum*, és XI. Pius pápa 1931-ben kiadott *Quadragesimo Anno* című enciklikája. Azt Balogh Edgártól tudom, hogy Venczel József Márton Áron támogatásával vett részt a Vásárhelyi Találkozón, és már annak előkészítésében is. A találkozót előkészítő bizottságnak Vita Sándor is tagja volt, aki a *Hitel* szerkesztőségében együtt dolgozott Venczel Józseffel, és ő is személyesen ismerte Márton Áront: 1935 augusztusában Vita Sándor is elkísérte Németh Lászlót Kalotaszegre, arra a kirándulásra, melyen Márton Áron is ott volt. Márton Áron ekkor az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség igazgatója volt, és szellemi körén keresztül is felismerhető az a közvetlen és határozott ösztönzés, ami létrehívta és szellemiségében is alakította a találkozót. A közvetlen kezdeményező és a találkozó elnöke Tamási Áron, a szürke eminenciás pedig Márton Áron. Nem rossz szereposztás!

1940. augusztus 30-án, a második bécsi döntés visszacsatolta Magyarországhoz Észak-Erdélyt és a Székelyföldet. Kolozsvárra szeptember 11-én vonultak be a magyar csapatok. Tamási Áron kolozsvári lakosként automatikusan Magyarországhoz került, Márton Áron pedig tudatosan román területen maradt, noha hívei többsége a Magyarországhoz visszakerült területen élt. Márton Áron 1940. szeptember 29-én – a romániai Gyulafehérvárról külföldre utazva ezáltal – megjelent a már magyar fennhatóság alatt lévő Kolozsváron, és a Szent Mihály napi búcsúmisén szólt az anyaországhoz visszatért észak-erdélyi magyarokhoz. Szavai nem tükröztek euforikus hangulatot. Feltette a kisebbségi sorsban összekovácsolódott népközösséget, melynek érdekében éppen ő tette a legtöbbet, és óvta övéit az individualizmus kísértésétől: „Ne

14 Tamási Áron: Hitvallás. A Vásárhelyi Találkozó záróhatározata. In uő: *Virrasztás*. 310. o.

higgyétek, hogy most akkor boldogultok, ha mindenki külön fut a saját célja felé”.¹⁵ A magyarországi adminisztráció megjelenésének módja miatt, mindkét bécsi döntés után, tehát Felvidéken is egyértelművé vált, hogy a Trianonban elszakított magyar nemzetrészek az anyaországgal szomszédos utódállamokban saját társadalomfejlődést tudtak felmutatni, tehát *Budapest nem tekintheti kizárólagos központnak magát*. A felvidéki Janics Kálmán a kassai *Új Élet*ben (ahová 1932-ben Márton Áron is tanulmányt küldött), már 1939 tavaszán felrója az anyaországból a visszacsatolt felvidéki területre küldött gyarmattartói mentalitást.¹⁶ Tamási Áron pedig a budapesti rádió kolozsvári megjelenésével kapcsolatban nyilatkozta, hogy „a középosztály egymás között állások és címek miatt marakodott és ebben a 'nemzeti' harcában egységessé vált a korábbi magyar [anyaországi – V. L.] középosztállyal. A szellem, amelynek jegyében ez történt, bizonyára *nem nevezhető erdélyi szellemnek*.”¹⁷ Áron püspök tehát aggodalmát fejezte ki, hogy az anyaországhoz visszatérve az erdélyi magyar, társai kezét elengedve, elkezdi saját céljai, egyéni érdekei felé futni. Az író Áron pedig a következő évben regisztrálja, hogy – *az anyaországi szellemhez igazodva* – az úgynevezett középosztálynál a karrierista marakodás sajnos már meg is történt. 1942-ben már arról ír Tamási, hogy a Vásárhelyi Találkozó szellemét, az „erdélyi magyarság eszmei alkotmányát (...) nem tudtuk gyakorlati formába önteni”. Ugyanebben az írásában Tamásinak már megjelenik egy gondolata, mely nem hozható összefüggésbe sem a vásárhelyi szellemmel, sem Márton Áron gondolkodásával, ami szerint a „magyar fajta uralma” az, aminek meg kell valósulnia.¹⁸ Ekkor láthatóvá válik egy indok, ami miatt Tamási 1944 őszén Magyarországra költözött, menekült Erdélyből.

Tamási Magyarországra költözése előtt, 1944 augusztusában még egyszer, személyes kapcsolatban is, közös nevezőre került a két Áron. Márton Áron augusztus 24-én Kolozsváron járt, és az előző nap állt át Románia a szovjet oldalra. A magyar parlament Kolozsváron tartózkodó képviselői, Vita Sándor, Mikó Imre és Teleki Béla összeültek, és

15 Márton Áron beszéde, Kolozsvár, 1940. szeptember 29. In *Ellenzék* (Kolozsvár), 1940. szeptember 30.

16 Janics Kálmán: Új felvidékiség. In *Új Élet* (Kassa), 1939. május–június.

17 Tamási Áron nyilatkozata a kolozsvári rádióleadó-állomásról. In *Újság*, 1941. augusztus 7. In Tamási Áron: *Eszmély, Abel!* Budapest, 2016, Helikon Kiadó. 149. o.

18 Tamási Áron: Erdélyi jelentés. Vázlatos beszámoló a szellem küszködéseiről, a múltban és a jelenben. Kolozsvár, 1942. január 7. In uó: *Virrasztás*. 423–424. o.

megvitatták, hogy mit lehetne tenni a háborúból való kiválás érdekében. Tárgyaltak az erdélyi kommunistákkal is, mert Moszkva felénk nélkülük nem lehetett lépni. Ezután Vita Sándor és Tamási Áron felkeresték a városban lévő Márton Áront, és vele is tárgyaltak. Márton Áron helyesnek tartotta az addigi lépéseket – beleértve a kommunistákkal való kapcsolatfelvételt is –, és hozzátette: mindent el kell kerülni, ami a románokat provokálná. A megbeszélés további eredménye az volt, hogy Teleki Béla utazzon Budapestre, és az Erdélyi Párt elnökeként vegye rá Horthy Miklóst a háborúból való kiugrásra. Márton Áron pedig utasította a papjait, hogy minden körülmények között maradjanak a helyükön, mert ha a pap menekül, akkor a rábízottak is követik.¹⁹ Teleki Béla küldöttséget tervezett Moszkvába – végül nem az ő küldöttsége ment ki –, de ezelőtt legalább Erdélyben szabadon kellett bocsátani a politikai foglyokat. A hatóság nem zárkózott el ettől, azt szabta feltételként, hogy a társadalom vállaljon értük garanciát. Erre a garanciaadásra az erdélyi magyar egyházak vállalkoztak. Sándor Imre észak-erdélyi püspöki helytartónak és Boga Alajos prelátus-kanonoknak Balogh Edgár vitte el a garancialevelet, amit ők a már Gyulafehérvárra visszatért Márton Áron „nevében és engedélyével” aláírtak. Így kiszabadult 50-60 politikai fogoly, amivel megelőzték, hogy a Gestapo végezzen velük.²⁰ A háborúból való kiugrás érdekében tehát volt egy tág szellemi koalíció, melynek fő erejét az Erdélyi Párt országgyűlési képviselői jelentették. E tág szellemi koalícióhoz tartozott a két Áron is, akik lehet, hogy személyesen ekkor találkoztak egymással utoljára.

Tamási Áron 1944 őszén Budapestre menekült – Márton Áron pedig lehetséges eszközeivel akadályozta a menekülést. Tamási Áront az 1945-ben alakult magyar országgyűlés behívta képviselőnek, tíz ilyen behívott képviselő volt az akkori országgyűlésben. Mai visszaokoskodók – mert sok visszaokoskodó van a mai világban – ezt bélyegként nyomhatnák Tamásira, pedig az a demokratikus magyar parlament hívta soraiba, amelyik abszolút többséggel mutatta, hogy a magyar nép nem kommunizmust, hanem nyugati típusú, többpártrendszerű polgári demokráciát akar. Márton Áron ekkor az emberi jogok és a szintén

19 Az 1944. őszi erdélyi háborúellenes mozgalomról. (Pomogáts Béla beszélgetése Vita Sándorral.) In *Tiszatáj*, 1981. október.

20 Balogh Edgár szóbeli közlése a szerző számára. Budapest, 1984. július 30.

nyugati típusú polgári demokrácia mellett áll ki. *A két Áron földrajzilag távol került egymástól, de a szellemi párhuzam ebben ismét megnyilvánult.* Tamási 1949-ben megírta – álláspontom szerint – utolsó nagy művét, mely a *Bölcső és bagoly* címet viseli. Ez majd csak 1953-ban, Rákosi átmeneti bukása után jelenhetett meg, Tamási a Rákosi-időkben nem publikálhatott, 1949-ben az 1943-as keltezésű akadémiai tagságától is megfosztották. Márton Áron ugyanekkor, 1949-ben börtönbe került. Tamási 1956. október 26-án megírta a *Magyar fohászt*, majd pedig – amikor a magyar forradalom már verve volt!!! – december 28-án, ekkor már esélytelen helyzetben, a magyar írók nevében megírta a forradalom melletti hitvallását, melynek címe: *Gond és hitvallás*. Márton Áron ekkor rövid ideig szabadlábban volt, és diakónussá, majd pappá szenteli a Désre internált titkos ferences papnövendékek első csoportját. Márton Áront, éppen a magyar forradalom leverése miatt kialakult helyzetben, 1957-ben törvényen kívüli állapotba kényszerítik, bevonják személyi igazolványát és kényszerlakhelyre utasítják. A titkos ferences papnövendékek második csoportját már kényszerlakhelyén szenteli pappá, akik ekkor beszöktek a püspökhöz Gyulafehérvárra.

Tamási Áron a magyar forradalom leverése után a helyét keresi. Meglátogatja a Bonyhád környékére telepedett, 1944 őszén Bácskából menekült bukovinai székelyeket. Róluk, sokat próbált székelyekről írta az 1960-ban megjelent *Szirom és Boly* című kisregényét. Ablonczy Lászlótól biztos tudásunk van róla, hogy akkor, 1960-ban Tamási elküldte ezt a gyulafehérvári kényszerlakhelyen élő Márton Áronnak.²¹ Rejtett utakon küldhette, mert bizonyára konspiratív okból nincs benne dedikálás. A püspök Áron tulajdonába került *Szirom és Boly* című Tamási Áron-kötet első címlapján Márton Áron kézjegye van.

21 Ablonczy László: Levelek, nyugták, jegyzetek... Tamási Áron postaládájából. In *Hitel*, 2014. április 1.